

Β. ΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΜΑΤΩΝ

Εύρουτάτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα ἡμῶν αὕτη καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑποκειμένων. Ἐξετάσαμεν ἐν ὄλῳ 640 ὑποκείμενα, 320 ἄρρενα καὶ 320 θήλεα, 40 ἄρρενα καὶ 40 θήλεα ἕξ ἐκάστης τῶν ἡλικιῶν 7, 9, 11, 13, 15, 17, 18 καὶ 20 ἐτῶν¹. Ἦσαν δὲ τὰ ἐξετασθέντα ὑποκείμενα μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι τοῦ Ε' Γυμνασίου ἁρρένων καὶ τοῦ Ε' Γυμνασίου θηλέων, τοῦ Ἐκπαιδευτηρίου Μακροῦ, τοῦ Δ' Δημοτικοῦ σχολείου, ἔτι δὲ φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀνιχνεύσαμεν δὲ πάντων τῶν ὑποκειμένων τούτων οὐ μόνον τὴν ἠθικὴν συνείδησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν καὶ τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν καὶ τὴν καλαισθητικὴν συνείδησιν καὶ τὸ συναίσθημα καθόλου.

Γ. Η ΜΕΘΟΔΟΣ

Ἀκριβῆς δὲ ὡς οἷόν τε ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα ἡμῶν καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς μεθόδου.

Τριταὶ εἶναι αἱ κυριώταται μέθοδοι, δι' ὧν ἐξετάσθη μέχρι τοῦδε ἡ ἠθικὴ συνείδησις.

α) Μέθοδοι, δι' ὧν ἀνιχνεύεται τὸ περιεχόμενον ἠθικῶν ἐννοιῶν· χρησιμεύουσιν ἐνταῦθα ὡς κριτήρια οἱ ὁρισμοὶ ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ διάκρισις ἠθικῶν ἐννοιῶν ἀπ' ἀλλήλων.

β) Μέθοδοι, δι' ὧν τὸ ἐξεταζόμενον ὑποκείμενον μετατίθεται εἰς κατὰ φαντασίαν ἐνέργειαν, προκαλούμενον ἐπὶ πλαστῶν ὑποθέσεων νὰ κρίνη παντοίας ἠθικὰς πράξεις καὶ εἴπη πῶς θὰ ἔπραττεν, εἰάν αὐτὸ ἦτο τὸ δρῶν πρόσωπον.

γ) Μέθοδοι, ἐν αἷς προκαλεῖται τὸ ὑποκείμενον νὰ συγκρίνη καὶ κατατάξῃ ἐνεργείας ἀγαθὰς ἢ κακὰς κατὰ λόγον τῆς ἠθικῆς σημασίας αὐτῶν.

¹ Τῶν διαμέσων ἡλικιῶν 8, 10, 12, 14, 16 καὶ 19 ἐτῶν δὲν ἀνεγράψαμεν ἴδιον ποσοστὸν, διότι, ὡς αἱ ἐν τῷ Ψυχολογικῷ Ἐργαστηρίῳ ἔρευναὶ ἡμῶν ἔδειξαν, δὲν ὑφίσταται οὐσιώδης διαφορὰ ἐκάστης αὐτῶν πρὸς τὴν ἐπιμένην.

Τὰς πρώτας μεθόδους εἰσήγαγον ἐν ἄλλοις ὁ Ziehen, ὁ Timbal, ὁ Reichenbach, ὁ Levy - Suhl. Τῆς δευτέρας κατηγορίας τὰς μεθόδους μετεχειρίσθησαν ὁ Anfosso, ὁ Gizycki, ὁ Riebesell, ὁ Roth καὶ ἄλλοι. Τὸ τρίτον εἶδος τῶν μεθόδων εἰσήγαγεν ὁ Ἀμερικανὸς Fernald.

Ἄλλ' ὡς καὶ ἄλλοι ἔδειξαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ziehen, ὅστις τοὺς ὁρισμοὺς ἠθικῶν ἐννοιῶν μετεχειρίσθη εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, καὶ τὸ ἡμέτερον Ψυχολογικὸν Ἐργαστήριον καὶ ἡμεῖς ἰδίᾳ ἠλέγξαμεν κατὰ τὰ προκαταρκτικὰ πειράματα, ἡ ἔρευνα ἢ γινομένη διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν δὲν δύναται νὰ εἶναι πάντοτε ἀκριβής, ἄλλως τε καὶ διότι ἐνδέχεται οἱ δι' αὐτῶν ἐξεταζόμενοι, ἐὰν μὴ ἐρωτῶνται ὀρθῶς, νὰ μὴ νοῶσι τοὺς ὅρους, δι' ὧν αἱ ἐννοιαὶ αὐταὶ ἐκφράζονται, ἐν ᾧ ἔχουσιν σαφῆ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀντίληψιν τῶν δι' αὐτῶν δηλουμένων ἀντικειμένων καὶ γεγονότων καὶ σχέσεων¹. Μᾶλλον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συντελοῦσιν αἱ ἀναζητήσεις τῶν διαφορῶν, ἅς ἐμφανίζουσι πρὸς ἀλλήλας αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐννοιαὶ, οἷον ἡ ἀνεύρεσις τῆς διαφορᾶς τοῦ φθόνου καὶ τοῦ μίσους. Τοῦτο δὲ διότι ἡ ἀκριβὴς διαστολὴ τῶν ἐννοιῶν ἀπαιτεῖ βαθυτέραν ἐξίχνευσιν καὶ κατανόησιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν.

Ἀσφαλέστερον ἄγει πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν ἡ δευτέρα μέθοδος, καθ' ἣν ἐλέγχεται ἡ ἠθικὴ συνείδησις διὰ πολλαπλῶν ἐρωτήσεων, αἵτινες ἀνιχνεύουσιν ὄχι μόνον τὴν ἀπλῆν καὶ ἀδρομερῆ ἠθικὴν ἀντίληψιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς βαθυτέρους λόγους καὶ τὰ παντοῖα ἐλατήρια τῶν πράξεων καὶ τὴν ἰκανότητα, ἣν ἔχουσιν οἱ ἐξεταζόμενοι πρὸς παρακολούθησιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν.

Εἶναι δὲ ἀναντίλεκτον, ἠλέγχθη δὲ ἀσφαλῶς καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων πειραμάτων, ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης ἀνιχνεύσεως τῶν βαθυτέρων λόγων

¹ Πρὸβλ. H. S a n d e r, Die experimentelle Gesinnungsprüfung, ihre Aufgaben und Methodik, ἐν Zeitschr. f. Ang. Psych. 17, 1920.—J. P a l l u c h, Die sittliche Einsicht männlicher Schulentlassener Fürsorgezöglinge, ἐν Zeitschr. f. Ang. Psych., 30, 1928, σελ. 1 κ. ἐξ.—M a r t h a M o e r s, Zur Prüfung des sittlichen Verständnisses Jugendlicher, ἐν Zeitschr. f. Ang. Psych., 34, 1930, σελ. 431 κ. ἐξ.—M a r t h a M o e r s, Zur Prüfung des sittlichen Verständnisses Jugendlicher. Das kindliche Urteil über Motiv und Effekt einer Handlung, II, ἐν Zeitschr. f. Ang. Psych., 37, 1930, σελ. 56 κ. ἐξ.

συνανιχνεύεται μέχρι τινός και ή περι τὸ ήθικῶς πράττειν Ικανότης τῶν ἐξεταζομένων. Βεβαίως ή ὀρθή ήθικὴ κρίσις δὲν προϋποθέτει ἀείποτε και τήν ήθικὴν ἀρετὴν τοῦ ήθικῶς κρίνοντος, ἀλλ' ὅμως κατὰ κανόνα ἀληθεύει ὅτι ή ὀρθή γνῶσις και κρίσις συνάπτεται πρὸς διάφέρον ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς ἐνεργείας και τάσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτήν.

Ἐκύρωσαν τοῦτο και ἄλλως αἱ ήμέτεροι ἔρευναι, αἵτινες ὄχι μόνον τήν νοητικὴν Ικανότητα τῶν ἐξετασθέντων ἤλεγξαν και τήν ήθικὴν αὐτῶν κρίσιν, ἀλλὰ και τήν διαγωγὴν, ὡς ἐμαρτυρεῖτο αὕτη ὑπὸ τοῦ οἴκου και πολλῶ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ σχολείου, καθίστατο δὲ πρόδηλος και ἐκ τῆς ἐν τῷ Ψυχολογικῷ Ἐργαστηρίῳ διαγωγῆς.

Παραπλησία δὲ εἶναι και ή μέθοδος τοῦ Fernald, ή τῆς συγκρίσεως και κατατάξεως, καθ' ἣν ζητεῖται παρὰ τῶν ὑποκειμένων νὰ ἐξετάσωσι πλαστὰ παραδείγματα ἀρετῶν και κακιῶν και συγκρίνωσι και κατατάσωσι κατὰ τήν σπουδαιότητα αὐτῶν, νὰ δεικνύωσι δῆλα δὴ τίνες μὲν πράξεις ἀγαθαὶ εἶναι ἀξίαι μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἐπιδοκιμασίας και ἀμοιβῆς, τίνες δὲ κακαὶ μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἀποδοκιμασίας και τιμωρίας.

Ἄλλ' ή κατάταξις και ή σύγκρισις τῶν πράξεων δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀσφαλῆς, ἀν μὴ προηγήται ή βαθυτέρα ἐξέτασις τῶν πλαστῶν διηγήσεων και ή εὐρύτερα ἀνίχνευσις τῶν ἐλατηρίων και ή παρακολούθησις τῶν ἐπακολουθημάτων τῶν πράξεων. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ἀπόψεως ἐβελτίωσε τήν μέθοδον τοῦ Fernald ὁ Γερμανὸς ψυχίατρος Jacobsohn, ὅστις περιγράφει τὰς πλαστὰς διηγήσεις εὐρύτερον ἢ ὁ Fernald, ἵνα γίνωνται εἰς τοὺς ἐξεταζομένους ἐναργέστερα τὰ πράγματα. Ἠκολούθησαν δὲ εἰς τήν μέθοδον ταύτην και ἄλλοι, ἐν οἷς και ὁ Quadfasel¹.

Ἄλλ' ή περι ἧς ὁ λόγος μέθοδος ἐμφανίζει και ἄλλην δυσχέρειαν. Ἡ σύγκρισις και κατάταξις ἐξαρτᾶται ἐκ πολλαπλῶν ὄρων, οἵτινες ἄγουσι τοὺς ἐξεταζομένους πολλάκις εἰς συμπεράσματα διαφέροντα ἀλλήλων. Εἶναι ἄρα και ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ή περι ἧς ὁ λόγος μέθοδος κατωτέρα ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς συνειδήσεως τῆς ήθικῆς, μόνον δὲ τότε ἀποβαίνει τελεσφόρος, ὅταν παρακολουθῆ ὄχι τήν σειρὰν τῆς κατατάξεως, ἀλλὰ τήν αἰτιολογίαν, ἣν ἀναπτύσσουσιν οἱ ἐξεταζόμενοι κατ' αὐτήν.

¹ Πρὸβλ. Quadfasel Fr., Die Methode Fernald-Jacobsohns, eine Methode zur Prüfung der moralischen Kritikfähigkeit—und nicht des sittlichen Fühlens. Ἐν Ar. Pt., 77, 1925.

Διὰ ταῦτα δὲ ἡμεῖς ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς ἀτελείας, αἷς ἐμφανίζου-
σιν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, αἱ μέθοδοι, ὧν ἐγένετο μέχρι τοῦδε χρῆσις
εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, μετεχειρίσθημεν μέθοδον
μεικτὴν. Κύριον στοιχεῖον τῆς μεθόδου ταύτης ἐθεωρήσαμεν τὰς πλαστὰς
διηγήσεις, ἐν αἷς ὁ λόγος ἦτο περὶ παντοίων ἠθικῶν ἐνεργειῶν. Ἴνα
δὲ μὴ ἐλέγχωμεν ἀπλῶς τὴν γνῶσιν τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν, ὅπως γίνεται
διὰ τῆς μεθόδου τῶν ὁρισμῶν, ἀλλ' ἀναζητῶμεν κατὰ πάντα τρόπον καὶ
τοὺς βαθυτέρους λόγους τῶν πράξεων, τὰ παντοῖα ἐλατήρια αὐτῶν,
τὰς παραστάσεις δῆλον ὅτι καὶ τὰ συναισθήματα τὰ μετ' αὐτῶν συνημ-
μένα, ὑφ' ὧν ἄγεται ὁ πράττων, προεκαλοῦμεν τὰ ὑποκείμενα ὄχι μόνον
περὶ τῶν ἐγγυτέρων αἰτίων νὰ ἐκφέρωσι τὴν κρίσιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ
τὰ ἀπώτερα αἶτια νὰ ἀναζητῶσι καὶ πάλιν ἄλλως προκαλούμενα νὰ
ἀνευρίσκωσι τὰ ἐπακολουθήματα τῶν πράξεων. Ἴνα δ' ἐπιτυγχάνωμεν
τούτου, προεβάλλομεν ἐν ἑκάστῳ ζητήματι πλείονας ἐρωτήσεις, ἐξ ὧν
ἠδύνατό τις νὰ ἀνιχνεύσῃ τὴν ὅλην ἠθικὴν συνείδησιν τῶν ἐξεταζο-
μένων καὶ διὴ καὶ τὴν αὐθορμησίαν τῆς κρίσεως αὐτῶν καὶ τὴν ἐκ
τοῦ περιβάλλοντος ἐξάρτησιν. Ἐν τέλει δ' ἐζητήσαμεν παρὰ τῶν ὑπο-
κειμένων τῶν πειραμάτων νὰ κατατάξωσι τὰς πλαστὰς διηγήσεις κατὰ
λόγον τῆς σπουδαιότητος τῶν ἠθικῶν ἐνεργειῶν, αἵτινες ἐπεδει-
κνύοντο ἐν αὐταῖς.

Καὶ εἰς τὸν τρόπον δὲ τῆς ἐξετάσεως τῶν ὑποκειμένων συντονω-
τάτην ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐτηροῦντο πάντες οἱ
ὄροι τῆς ἀκριβοῦς διεξαγωγῆς τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν καὶ κατὰ τὴν
ἀτομικὴν καὶ κατὰ τὴν ὁμαδικὴν ἐξέτασιν. Διεξήγοντο δ' αἱ ἐρευναι ἐν
χώρῳ ἀπηλλαγμένῳ παντὸς θορύβου. Ἐπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς ἑκάστοτε
προσηκούσης ψυχικῆς διαθέσεως τῶν ὑποκειμένων πολλαπλῆ ἐλαμβά-
νετο πρόνοια.

Καὶ ἄλλως δὲ ἡ ἐξέτασις ἐγένετο κατὰ τὴν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν.
Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ ὑποκείμενα τῶν ἀνωτέρων ἡλικιῶν 15—20 ἐτῶν
ὑπεβάλομεν κατὰ κανόνα εἰς γραπτὴν ὁμαδικὴν ἐξέτασιν, ἀφ' οὗ ἡ προ-
καταρκτικὴ ἐρευνα περιφανῶς ἔδειξεν ὅτι ἡ κατ' ἄτομον προφορικὴ
ἐξέτασις οὐδὲν διέφερεν αὐτῆς. Τῆς προφορικῆς ἐξετάσεως ἐγένετο
χρῆσις μόνον ὅπου ἐπέβαλλε ταύτην ἡ διασάφησις εἰδικῶν προβλημά-
των, ὡς ὁ ἔλεγχος τῆς αὐθορμησίας ἐν τῇ διατυπώσει τῶν ἠθικῶν
κρίσεων. Τὰ δὲ ὑποκείμενα τῶν κατωτέρων ἡλικιῶν 7—13 ἐτῶν

ἐξητάσαμεν κατ' ἄτομον προφορικῶς, διότι αἱ ἡλικίαι αὗται, καὶ δὴ μάλιστα αἱ κατώτεραι, δὲν δύνανται νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς γραπτὴν δοκιμασίαν καὶ νὰ ἀπαντῶσιν εὐχερῶς εἰς τὰ ἐρωτήματα, καὶ διότι ἐπὶ τῶν ἡλικιῶν τούτων κατὰ τὴν ἀτομικὴν προφορικὴν ἐξέτασιν μετὰ τῶν κυρίων ἐρωτήσεων ἦτο ἐπάναγκες νὰ δίδωνται καὶ πλείονες βοηθητικαὶ ἐρωτήσεις πρὸς διασάφησιν τῶν ζητουμένων.

Καὶ τοῦτο δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν, ὅτι αἱ ἐρωτήσεις ἦσαν τοιαῦται, ὥστε νὰ ἀποφεύγηται πᾶσα ὑποβολή, ἣτις ἠδύνατο νὰ παραβλάπη τὴν ἔρευναν.

Δ. ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ

Αἱ δὲ πλασταὶ διηγήσεις, αἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς κριτήρια διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, ἦσαν οἷαι αἱ ἑξῆς.

α) Ἐκτίμησις τῆς πράξεως παιδίου, ὅπερ εὗρε κατ' ὁδὸν ὠρολόγιον καὶ παρέδωκεν αὐτὸ εἰς τὴν ἀστυνομίαν.

β) Ἐκτίμησις τῆς πράξεως παιδίου, ὅπερ παρήκουσε τὴν ἐντολὴν τῆς μητρὸς καὶ συνετέλεσεν οὕτω εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ.

γ) Ἐκτίμησις τῆς πράξεως ἐφήβου, ὄρφανου πατρός, ὅστις ὑπερασπίζων τὴν μητέρα του ἐφόνευσε τὸν μέθυσον θεῖον.

δ) Ἐκτίμησις τῆς πράξεως ἐφήβου, ὅστις ἐπιθυμῶν νὰ ταξιδεύσῃ κατακρατεῖ ποσὸν χρημάτων τοῦ κυρίου του, ἅτινα ἔλαβε διὰ πλαστογραφίας ἐκ τῆς Τραπεζῆς.

ε) Σύγκρισις καὶ κατάταξις τῶν τριῶν τελευταίων πράξεων κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς βαρύτητος αὐτῶν μετὰ αἰτιολογίας.

Περιελάμβανε δ' ἕκαστον τῶν κριτηρίων τούτων πολλὰ ἐπὶ μέρος στοιχεῖα ἠθικῆς ὑποθέσεως, ἅτινα ἀνιχνεύομεν διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων. Ἦσαν δὲ τὰ περιεχόμενα ἐν τοῖς κριτηρίοις στοιχεῖα τῶν πράξεων τοιαῦτα, ὥστε αἱ κατώτεραι ἡλικίαι τινὰ τούτων μόνον ἠδύνατο νὰ καταλαμβάνωσι καὶ κρίνωσι μετ' ἀκριβείας περὶ αὐτῶν, αἱ δὲ ἀνώτεραι ἡλικίαι πολλῶ πλείονα ἢ καὶ πάντα, οὕτω δ' ἐσχηματίζετο ἡ κλίμαξ τῆς ἐρεῦνης ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως.

Τὰ δὲ κριτήρια καὶ τὰς ὁρθὰς ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἐρωτήματα τὰ περιεχόμενα ἐν αὐτοῖς ἐσταθμίσαμεν δι' ἐκάστην ἡλικίαν κατὰ τὰ προκαταρκτικὰ πειράματα.

Διεκρίναμεν δὲ τὰς εἰς τὰς ἐρωτήσεις ἡμῶν παρεχομένας ἀπαντήσεις εἰς ομάδας, ὧν ἡ μὲν πρώτη περιελάμβανε τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, τὰς ἀρχὰς δὴλον ὅτι καὶ ἰδέας τὰς ὑπαρχούσας ἐν αὐτῇ, ὡς ἐδηλοῦντο αὐταὶ ἐκ τῆς ἀδρομεροῦς ἐξετάσεως αὐτῆς, ἡ δὲ δευτέρα ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἠθικὴν κρίσιν, ὡς συνήγετο αὕτη ἐκ τῆς βαθυτέρας ἐξετάσεως τῶν ἐλατηρίων καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων τῶν πράξεων.

Καὶ ἦτο ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος κρίσις διττή, εἴτε δὴλον ὅτι ὠρμάτο ἀπὸ τῶν διδαγμάτων τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐστηρίζετο κυρίως ἐπ' αὐτῶν, εἴτε ἐνεφάνιζεν αὐθορμησίαν μάλιστα καὶ αὐτοτέλειαν ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ τῶν ἠθικῶν ἐνεργειῶν. Καὶ τὴν μὲν πρώτην χαρακτηρίζομεν ὡς ἀφελεστέραν ἠθικὴν κρίσιν, τὴν δὲ δευτέραν ὡς ἀκριβεστέραν. Εἶναι δὲ αὕτη προδήλως ἡ ὑπερτέρα μορφή τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, ἡ κυρία ἠθικὴ συνείδησις, ἣτις ἀπετέλει τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν ἡμῶν.

Ἀνιχνεύοντο δὲ πάντα ταῦτα τὰ στοιχεῖα καὶ διὰ καταλλήλων βοηθητικῶν ἐρωτήσεων, ὅπου ἦτο ἀνάγκη.

Ὡς δ' ἐλέχθη ἤδη, ἠθικὴν συνείδησιν λέγοντες ἡμεῖς νοοῦμεν τὴν συνείδησιν τὴν ἐγκρίνουσαν πᾶσαν ἐνέργειαν συμφωνοῦσαν πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς, ἀποδοκιμάζουσαν δὲ πᾶσαν πρᾶξιν ἐναντιουμένην πρὸς ταύτας. Ἐκδεχόμεθα δὲ συμφώνως καὶ πρὸς τὰ ἡμέτερα πορίσματα ταύτην τὴν συνείδησιν συναφῆ πρὸς τὴν καθόλου νοητικὴν ἰκανότητα, ἣτις κρίνει ἐπὶ πάσης ἐνεργείας¹. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν συνείδησιν ταύτην, ἦν ὡς ἐπιδοκιμάζουσαν πᾶσαν ἐνέργειαν σύμφωνον πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς χαρακτηρίζομεν καὶ ὡς ἀνωτέραν ἠθικὴν συνείδησιν, τὴν

¹ Πρβλ. καὶ J a c o b s o h n - L a s k, Über die Fernaldsche Methode zur Prüfung des sittlichen Fühlens und über weitere Ausgestaltung, ἐν Zeitschr. f. Ang. Psych. Beiheft 24, 1920. — P a l l u c h, Die sittliche Einsicht männlicher Schulentlassener Fürsorgezöglinge in ihren Beziehungen zum sittlichen Verhalten sowie zur allgemeinen intellektuellen Entwicklung, ἐν Zeitschr. f. Ang. Psych. 30, 1928.

συνείδησιν τὴν ἐν τῇ ἐξετάσει καὶ κρίσει τῶν πράξεων παρεκβαίνουσιν ἀπὸ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καλοῦμεν καὶ συνείδησιν κατωτέραν. Παρὰ ταύτην δ' ἐτάξαμεν τὴν ἀόριστον συνείδησιν, ἥτις ἐνεφάνιζεν ἀστάθειαν καὶ ἀμφιβολίαν ἐν τῇ ἠθικῇ κρίσει.

Διεστείλαμεν δὲ ἀνωτέραν καὶ κατωτέραν ἠθικὴν συνείδησιν καὶ ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν ἐλατηρίων καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀνιχνεύσει τῶν ἐλατηρίων ἀνωτέραν ἠθικὴν συνείδησιν ἐθεωρήσαμεν τὴν ὡς ἀνώτερα ἐλατήρια ἐμφανίζουσιν τὴν συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν θεῖον καὶ τὸν ἀνθρώπινον νόμον καὶ τὰ τοιαῦτα, κατωτέραν δὲ ἠθικὴν συνείδησιν τὴν ἀποβλέπουσαν εἰς κατώτερα ἐλατήρια, οἷον φόβον, συμφέρον καὶ εἴ τι τοιοῦτον.

Ἐν δὲ τῇ ἐξετάσει τῶν ἐπακολουθημάτων τῶν πράξεων ὡς ἀνωτέραν ἠθικὴν συνείδησιν ἐχαρακτηρίσαμεν τὴν ὡς ἐπακολουθήματα τοιαῦτα ὑπολαμβάνουσιν τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως τῶν παραβαινόντων τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν αὐτῶν, κατωτέραν δὲ τὴν ἀφορῶσαν εἰς ὠφέλειαν ἢ τιμωρίαν ἢ καὶ χαρακτηρίζουσιν τὴν ἐνέργειαν ὡς ἠθικῶς ἀδιάφορον.

Περιέλαβε δὲ ἡ ἔρευνα τῆς πορείας τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως 12.800 περιπτώσεις.

Τὸ δὲ ποσοστὸν τῆς ἐπιτυχίας ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς κυρίας ἠθικῆς συνειδήσεως ἐπὶ πάντων τῶν ἐρωτημάτων τοῦ ὅλου κριτηρίου συνήγετο ὡς ἑξῆς: Ἡ ἀκριβὴς κρίσις ἐπὶ πάντων τῶν στοιχείων τῶν ἐπὶ μέρους ἐρωτήσεων καὶ ἡ μετὰ αἰτιολογίας ὀρθὴ κατάταξις τῶν πράξεων κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς βαρύτητος αὐτῶν, ἥτις ἦτο ἅμα σύμφωνος πρὸς τὰς κρατούσας ἠθικὰς ἀρχὰς, ἐδήλου τὴν ἀνωτάτην ἐπιτυχίαν, ἣν ἐδείκνυον μόνον τὰ ὑπερτάτης ἠθικῆς συνειδήσεως ἄτομα, καὶ ἐσημειοῦτο διὰ τοῦ 100 % . Αἱ δὲ ἀπαντήσεις αἱ ἐλέγχουσαι μείζονα ἢ ἐλάσσονα ἀνακρίβειαν ἐν τῇ κρίσει ἐπὶ πάντων τῶν εἰρημένων στοιχείων ἐσήμαινον ποσοστὸν μικρότερον κατ' ἀναλογίαν. Καθωρίσθη δὲ τὸ ποσοστὸν τοῦτο μετὰ τῆς δυνατῆς ἀκριβείας δι' ἐκάστην τῶν ἐξετασθεισῶν ἡλικιῶν καὶ ἐθεωρήθη ἅμα ὡς κανονικὴ βαθμὶς τῆς ἰσχύος τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως αὐτῆς, ἦτοι 100 % .

Πῶς δὲ διεξήχθη ἡ ἔρευνα δι' ἐκάστου τῶν ἐπὶ μέρους κριτηρίων, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐπομένων.

Β. Η ΔΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ

α. ΤΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

ΤΟ ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ

«Ὁ Πέτρος ἦεν εἰς τὸν δρόμον ἓνα πολὺ ὠραῖον ὠρολόγιον ἦτο δλόχρυσον καὶ ἔλαμπεν. Ἡ χαρὰ του ἦτο μεγάλη. Ἐτρεχε νὰ τὸ δώσῃ εἰς τὴν μητέρα του. Ἀλλ' ἐσκέφθη πάλιν ὅτι ἦτο προτιμότερον νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ὅπου, ὅπως εἶχεν ἀκούσει, παραδίδονται τὰ χαμένα ἀντικείμενα. Ἔτσι καὶ ἔκαμεν. Ἐπειτα συνήντησεν ἓνα μικρὸν φίλον του καὶ τοῦ διηγήθη μὲ χαρὰν τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὁ φίλος ἐγέλασε καὶ εἶπεν. Ἀνόητος ἦσο, τόσον ὠραῖον ὠρολόγιον νὰ πᾶς νὰ τὸ δώσῃς! Ἐπρεπε νὰ τὸ κρατήσῃς».

Τὸ κριτήριον τοῦτο ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως προκειμένου περὶ ἀποδόσεως εὐρεθέντων ἀντικειμένων, ἅτινα ἀνήκουσιν εἰς ἄλλους.

Ἡ συνείδησις αὕτη μετὰ τῶν ἐλατηρίων τῶν ἀγόντων εἰς τὴν ἐνέργειαν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν συνακολουθούντων εἰς αὐτὴν ἀνιχνεύοντο διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων γενικωτέρων καὶ εἰδικωτέρων, οἷαι αἱ ἑξῆς:

- 1) Ποῖος σοῦ φαίνεται καλλίτερος, ὁ Πέτρος ἢ ὁ φίλος του ;
Διατί ;
- 2) Τί παρεκίνησε τὸν Πέτρον νὰ παραδώσῃ τὸ ὠρολόγιον εἰς τὴν ἀστυνομίαν ; Ὁ φίλος του διατί δὲν εἶχε δίκαιον ;

¹ Ἡ γλῶσσα τῶν κριτηρίων καὶ τῶν ἐρωτήσεων εἶναι ἀπλουστερά χάριν τῶν κατωτέρων ἡλικιῶν, αἵτινες ἐξητάζοντο δι' αὐτῶν.

3) Τί ἦτο δυνατόν νὰ συμβῆ, ἐὰν ὁ Πέτρος δὲν παρέδιδε τὸ ὥρο-
λόγιον εἰς τὴν ἀστυνομίαν ; Τί ἀκόμη ; Ἄλλο ; Καὶ τί ἄλλο ;

Σημειωτέον ὅτι διὰ τῶν τελευταίων ἐρωτήσεων, αἵτινες, ὅπου
παρίστατο ἀνάγκη, καὶ δὴ ἐν ταῖς κατωτέραις ἡλικίαις, ἐγίνοντο μᾶλλον
συγκεκριμένα διὰ βοηθητικῶν ἐρωτήσεων, ἀνεζητοῦντο ἀπώτερα ἐπα-
κολουθήματα τῶν πράξεων.

Ὡς δ' ἐλέγχθη ἤδη, διὰ τῶν ἐρωτήσεων ἡμῶν τῶν ἀναφερομένων
εἰς τὰ ἐλατήρια καὶ τὰ ἐπακολουθήματα ἐπεζητοῦμεν κυρίως νὰ δια-
σαφήσωμεν τοῦτο τὸ ζήτημα, ἐὰν δῆλον ὅτι αἱ διδόμεναι ἀπαντήσεις
ἦσαν αὐθόρμητοι, δηλοῦσαι τὴν αὐτοτελεῖ κρίσιν καὶ πεποίθησιν τῶν
ὑποκειμένων, ὅπερ εἶναι τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς ἀριτίας ἠθικῆς
συνειδήσεως, ἢ ἦσαν μόνον ἀπηχήσεις διδαγμάτων προερχομένων ἐκ
τοῦ οἴκου, τοῦ σχολείου, τοῦ περιβάλλοντος καθόλου.

Ὡς δὲ εἶναι πρόδηλον, δυσχερῆς ἀπέβαιεν ὁ ἔλεγχος τῆς διακρί-
σεως τῆς αὐθορμῆτος καὶ αὐτοτελοῦς ἠθικῆς κρίσεως ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς
ἐξηρητημένης ἀπὸ τῆς διδασκαλίας. Ἴνα δὲ κατορθώσωμεν νὰ καθορί-
σωμεν μετὰ τῆς δυνατῆς ἀκριβείας καὶ τοῦτο τὸ πρόβλημα, ὑπεβάλομεν
εἰς πολλαπλὴν καὶ ἀκριβῆ ἐξέτασιν τὰ ὑποκείμενα τῶν πειραμάτων, καὶ
δὴ ὄχι μόνον τῶν κατωτέρων ἡλικιῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνωτέρων, ἅτινα,
ὅπως καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐλέγχθη, ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ἐξητά-
σαμεν καὶ προφορικῶς.

β. ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ

Τὰ δὲ πορίσματα, ἅτινα προέκυψαν ἐκ τῆς διὰ τοῦ πρώτου τούτου
κριτηρίου ἐξετάσεως, ἦσαν καθόλου τὰ ἑξῆς :

Τὰ ὑποκείμενα ἀνωτέρας ἠθικῆς συνειδήσεως ἐπεδοκίμαζον ἀπο-
λύτως τὴν προᾶξιν τῆς ἀποδόσεως τοῦ εὐρεθέντος ἀντικειμένου, ἐπεδεί-
κνυον δὲ ἀνώτερα ἠθικὰ ἐλατήρια, τὴν συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος
καὶ ὅσα ἄλλα, οὐχὶ δὲ κατώτερα ἐλατήρια, οἷον κέρδος, τιμωρίαν καὶ
τὰ τοιαῦτα.

Καὶ ὡς ἀποτέλεσμα δὲ τῆς παρὰ τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς ἐνεργείας ἐν τῇ προκειμένῃ πράξει ἐθεώρουν τὰ ὑποκείμενα ταῦτα οὐχὶ κέρδος οἶον· δῆποτε ἢ φόβον ἐκ τῆς τοῦ νόμου τιμωρίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἀλλὰ τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν καὶ τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ τιμωρίαν τοῦ ἐνεργοῦντος οὕτως ἀτόμου.

Ἄλλως δ' ἐκρινον τὰ ὑποκείμενα τὰ ἔχοντα κατωτέραν ἠθικὴν συνείδησιν. Ταῦτα δὲν εὕρισκον ἀξίαν ἐπαίνου τὴν πράξιν τῆς ἀποδόσεως τοῦ εὐρεθέντος καὶ ψόγου ἀξίαν τὴν συμβουλήν τοῦ φίλου. Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐλατήρια, ὑφ' ὧν παρεκινουῦντο εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην κρίσιν, παρατηρήσαμεν ὅτι ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς τὸ συμφέρον, ὁ φόβος τῆς τιμωρίας καὶ ἡ γνώμη ὅτι ὁ ἀπολέσας θὰ ὑφίστατο ἐλαχίστην ζημίαν, διότι κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν θὰ ἦτο πλούσιος.

Τὴν ὠφέλειαν δέ, ἣτις ἔμελλε νὰ προκύψῃ εἰς τὸν εὐρόντα, ὠρίζον τὰ ὑποκείμενα ταῦτα καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας.

Ἐποκείμενά τινα ἐπεδείκνυον ἀστάθειαν ἐν τῇ κρίσει, παρεῖχον δὲ ἀορίστους καὶ ἀσαφεῖς ἀπαντήσεις, οὔτε δῆλα δὴ τὴν μίαν οὔτε τὴν ἄλλην ἀποψιν ὑπεστήριζον σαφῶς, ἀλλὰ διετύπουν τὴν γνώμην αὐτῶν μετ' ἀμφιβολίας. Τὰ ὑποκείμενα ὅμως ταῦτα ἦσαν πολὺ ὀλίγα, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν συνημμένων πινάκων. Διὰ τοῦτο δὲ οὔτε χαρακτηριστικὰς ἀπαντήσεις οὔτε γραφικὰς παραστάσεις τούτων παραθέτομεν ἐνταῦθα.

Καταφανέστερα ἐν ταῖς λεπτομερείαις καθίστανται τὰ πορίσματα ταῦτα ἐκ τῶν παρατιθεμένων πινάκων, μᾶλλον δ' εὐσύννοπτα γίνονται ἐκ τῶν ἐπακολουθουσῶν γραφικῶν παραστάσεων, ἔτι δ' ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν ἀπαντήσεων τῶν ὑποκειμένων, ὅσας ἀναγράφομεν ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Καὶ ὁ μὲν πρῶτος πίναξ δηλοῖ τὸ ποσοστὸν τοῦ περιεχομένου τῆς ἀνωτέρας ἠθικῆς συνειδήσεως, ἦτοι τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν τῶν ὑποκειμένων, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἀδρομεροῦς ἐξετάσεως αὐτῶν.

Ὁ δὲ δεύτερος πίναξ ἐμφαίνει τὴν ἠθικὴν κρίσιν τῶν ἐξετασθέντων, τὴν τε ἐκ διδασκαλίας καὶ τὴν ἐξ αὐθορμησίας, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἀνιχνεύσεως τῶν ἐλατηρίων.

Ἐπεὶ δὲ τρίτος πίναξ σημαίνει τὴν ἠθικὴν κρίσιν, τὴν τε ἐκ διδασκαλίας καὶ τὴν ἐξ αὐθορμησίας, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἐπακολουθημάτων.

Ἐπεὶ δὲ τέταρτος πίναξ δηλοῖ τὴν ἠθικὴν κρίσιν τὴν ἐκ διδασκαλίας, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἀνιχνεύσεως τῶν ἐλατηρίων ἅμα καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων.

Ἐπεὶ δὲ πέμπτος πίναξ ἐμφαίνει τὴν ἠθικὴν κρίσιν τὴν ἐξ αὐθορμησίας, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἐλατηρίων ἅμα καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων.

Ἐπεὶ δὲ ὁ τρίτος πίναξ οὗτος ἀποτελεῖ καὶ τὴν κλίμακα τῆς διὰ τοῦ πρώτου κριτηρίου ἀνιχνεύσεως τῆς κυρίας ἠθικῆς συνειδήσεως.

Ἐπεὶ δὲ ὁ ἕκτος πίναξ δεικνύει τὴν κατωτέραν ἠθικὴν συνείδησιν καὶ κρίσιν, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως, τῶν ἐλατηρίων καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων.

Ἐπεὶ δὲ ὁ ἕβδομος πίναξ σημαίνει τὴν ἀόριστον ἠθικὴν συνείδησιν καὶ κρίσιν κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὰ ἐλατήρια καὶ τὰ ἐπακολουθήματα.

Π Ι Ν Α Κ Ι

Ανωτέρα ήθικη συνείδησις. Περιεχόμενον.

Ἡλικίαι	ἄρρενα	Θήλεα	Μ. °Ο.
	%	%	%
7 ἐτῶν	64	68	66
9 »	64	76	70
11 »	68	80	74
13 »	72	82	77
15 »	84	84	84
17 »	88	92	90
18 »	92	94	93
20 »	98	95	94
Γ. Μ. °Ο.	78,1	83,8	80,9
Μ. °Ο. τῶν ἡλικιῶν			
7—13 ἐτῶν	67,0	76,5	71,7
15—20 »	89,2	91,2	90,2
Γ. Μ. °Ο.	78,1	83,8	80,9

ΠΙΝΑΞ 2

**Ἀνωτέρα ἠθικὴ συνείδησις. Ἠθικὴ κρίσις ἐκ διδασκαλίας
καὶ ἐξ αὐθορμησίας. Ἐλατήρια.**

Ἡλικίαι	Διδασκαλία			Αὐθορμησία			Μ. °Ο.		
	Ἀρρενα	Θήλαια	Μ. °Ο.	Ἀρρενα	Θήλαια	Μ. °Ο.	Ἀρρενα	Θήλαια	Μ. °Ο.
7 ἐτῶν	% 76	% 75	% 75,5	% 6	% 3	% 4,5	% 82	% 78	% 80,0
9 >	76	74	75,0	10	6	8,0	86	80	83,0
11 >	69	70	69,5	20	14	17,0	89	84	86,5
13 >	42	47	44,5	49	39	44,0	91	86	88,5
15 >	34	39	36,5	60	56	58,0	94	95	94,5
17 >	32	35	33,5	65	63	64,0	97	98	97,5
18 >	22	30	26,0	76	68	72,0	98	98	98,0
20 >	18	19	18,5	80	79	79,5	98	98	98,0
Γ. Μ. °Ο.	46,1	48,6	47,3	45,8	41,0	43,4	91,8	89,6	90,7
Μ. °Ο. τῶν ἡλικιῶν 7—13 ἐτῶν	65,7	66,5	66,1	21,3	15,5	18,4	87,0	82,0	84,5
15—20 >	26,5	30,8	28,6	70,2	66,5	68,4	96,7	97,2	97,0
Γ. Μ. °Ο.	46,1	48,6	47,3	45,8	41,0	43,4	91,8	89,6	90,7

Π Ι Ν Α Ξ 3

**Ἀνωτέρα ἠθικὴ συνείδησις. Ἠθικὴ κρίσις ἐκ διδασκαλίας
καὶ ἐξ αὐθορμησίας. Ἐπακολουθήματα.**

Ἡλικίαι	Διδασκαλία			Αὐθορμησία			Μ. °Ο.		
	Ἀρενα	Θήλα	Μ. °Ο.	Ἀρενα	Θήλα	Μ. °Ο.	Ἀρενα	Θήλα	Μ. °Ο.
7 ἐτῶν	56	54	55,0	10	8	9,0	66	62	64,0
9 «	46	52	49,0	12	10	11,0	58	62	60,0
11 »	46	48	44,5	19	12	15,5	65	55	60,0
13 »	34	33	33,5	41	39	40,0	75	72	73,5
15 »	28	24	26,0	52	48	50,0	80	72	76,0
17 »	22	26	24,0	62	60	61,0	84	86	85,0
18 »	20	24	22,0	70	62	66,0	90	86	88,0
20 »	10	14	12,0	84	78	81,0	94	92	93,0
Γ. Μ. °Ο.	32,8	33,8	33,2	43,8	39,6	41,8	76,5	73,4	74,9
Μ. °Ο. τῶν ἡλικιῶν									
7—13 ἐτῶν	45,5	45,5	45,5	20,5	17,2	18,8	66,0	62,7	64,4
15—20 »	20,0	22,0	21,0	67,0	62,0	64,8	87,0	84,0	85,5
Γ. Μ. °Ο.	32,8	33,8	33,2	43,8	39,6	41,8	76,5	73,4	74,9

Π Ι Ν Α Κ Η 4

**Ἀνωτέρα ἠθικὴ συνείδησις. Ἠθικὴ κρίσις ἐκ διδασκαλίας.
Ἐλατήρια ἄμα καὶ ἐπακολουθήματα.**

Ἡλικίαι	Ἐλατήρια			Ἐπακολουθήματα			Μ. °Ο.		
	Ἀρρενα	Θήλαι	Μ. °Ο.	Ἀρρενα	Θήλαι	Μ. °Ο.	Ἀρρενα	Θήλαι	Μ. °Ο.
7 ἐτῶν	% 76	% 75	% 75,5	% 56	% 54	% 55,0	% 66,0	% 64,5	% 65,2
9 >	76	74	75,0	46	52	49,0	61,0	63,0	62,0
11 >	69	70	69,5	46	43	44,5	57,5	56,5	57,0
13 >	42	47	44,5	34	33	33,5	38,0	40,0	39,0
15 >	34	39	36,5	28	24	26,0	31,0	31,5	31,2
17 >	32	35	33,5	22	26	24,0	27,0	30,5	28,8
18 >	22	30	26,0	20	24	22,0	21,0	27,0	24,0
20 >	18	19	18,5	10	14	12,0	14,0	16,5	15,2
Γ. Μ. °Ο.	46,1	48,6	47,3	32,8	33,8	33,3	39,4	41,2	40,3
Μ. °Ο. τῶν ἡλικιῶν									
7—13 ἐτῶν	65,7	66,5	66,1	45,5	45,5	45,5	55,6	56,0	55,8
15—20 >	26,5	30,8	28,5	20,0	22,0	21,0	23,2	26,4	24,8
Γ. Μ. °Ο.	46,1	48,6	47,3	32,8	33,8	33,3	39,4	41,2	40,3

Π Ι Ν Α Ξ 5

**Ἄνωτέρα ἠθικὴ συνείδησις. Ἠθικὴ κρίσις ἐξ αὐθορμησίας καὶ αὐτοτελείας.
Ἐλατήρια ἄμα καὶ ἐπακολουθήματα.**

Ἡλικίαι	Ἐλατήρια			Ἐπακολουθήματα			Μ. °Ο.		
	Ἀρρενα	Θήλαια	Μ. °Ο.	Ἀρρενα	Θήλαια	Μ. °Ο.	Ἀρρενα	Θήλαια	Μ. °Ο.
7 ἐτῶν	% 6	% 3	% 4,5	% 10	% 8	% 9,0	% 8,0	% 5,5	% 6,8
9 »	10	6	8,0	12	10	11,0	11,0	8,0	9,5
11 »	20	14	17,0	19	12	15,5	19,5	13,0	16,3
13 »	49	39	44,0	41	39	40,0	45,0	39,0	42,0
15 »	60	56	58,0	52	48	50,0	56,0	52,0	54,0
17 »	65	63	64,0	62	60	61,0	63,5	61,5	62,5
18 »	76	68	72,5	70	62	66,0	73,0	65,0	69,5
20 »	80	79	79,5	84	78	81,0	82,0	78,5	80,2
Γ. Μ. °Ο.	45,8	41,7	43,5	43,8	39,6	41,8	45,0	40,3	42,7
Μ. °Ο. τῶν ἡλικιῶν									
7—13 ἐτῶν	21,3	15,5	18,4	20,5	17,2	18,8	20,9	16,3	18,6
15—20 »	70,2	66,5	68,5	67,0	62,0	64,5	69,1	64,2	66,7
Γ. Μ. °Ο.	45,8	41,7	43,5	43,8	39,6	41,8	45,0	40,3	42,7

ΠΙΝΑΞ 6

Κατωτέρα ήθικη συνείδησις καθόλου.

Ἡλικία	Περιεχόμενον			Ἐλατήρια			Ἐπακολουθήματα		
	Ἀρενα	Θήλα	Μ. °Ο.	Ἀρενα	Θήλα	Μ. °Ο.	Ἀρενα	Θήλα	Μ. °Ο.
7 ἐτῶν	% 16	% 14	% 15	% 10	% 12	% 11,0	% 30	% 32	% 31,0
9 »	14	8	11	6	10	8,0	38	34	36,0
11 »	14	8	11	6	9	7,5	35	37	36,0
13 »	10	6	8	3	6	4,5	21	24	22,5
15 »	8	6	7	2	2	2,0	16	20	18,0
17 »	8	8	8	3	2	2,5	12	14	13,0
18 »	0	6	3	2	2	2,0	10	14	12,0
20 »	4	5	4,5	2	2	2,0	6	8	7,0
Γ. Μ. °Ο.	9,2	7,6	8,4	4,2	5,6	4,9	21,0	22,8	21,9
Μ. °Ο. τῶν ἡλικιῶν									
7—13 ἐτῶν	13,5	9,0	11,2	6,2	9,2	7,7	31,0	31,7	31,4
15—20 »	5,0	6,2	5,6	2,2	2,0	2,1	11,0	14,0	12,5
Γ. Μ. °Ο.	9,2	7,6	8,4	4,2	5,6	4,9	21	22,8	21,9

ΠΙΝΑΞ 7

Άδριστος ήθικη συνείδησις.

Ήλικία	Περιεχόμενον			Έλατήρια			Έπακολουθήματα		
	Άρρενα	Θήλας	Μ. °Ο.	Άρρενα	Θήλας	Μ. °Ο.	Άρρενα	Θήλας	Μ. °Ο.
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
7 ετών	20	18	19	8	10	9	4	6	5
9 *	22	16	19	8	10	9	4	4	4
11 *	18	12	15	5	7	6	0	8	4
13 *	18	12	15	6	8	7	4	4	4
15 *	8	10	9	4	3	4	4	8	6
17 *	4	0	2	0	0	0	4	0	2
18 *	8	0	4	0	0	0	0	0	0
20 *	3	0	1,5	0	0	0	0	0	0
Γ. Μ. °Ο.	12,6	8,5	10,6	3,9	4,8	4,3	2,5	3,7	3,1
Μ. °Ο. των ήλικιων 7—13 ετών	19,5	14,5	17,0	6,7	8,7	7,7	3,0	5,5	4,2
15—20 *	5,7	2,5	4,1	1,0	0,8	1,0	2,0	2,0	2,0
Γ. Μ. °Ο.	12,6	8,5	10,6	3,9	4,8	4,3	2,5	3,7	3,1

Μᾶλλον εὐσύνοπτα, ὡς ἐλέχθη, καθίστανται τὰ πορίσματα ἡμῶν ταῦτα ἐκ τῶν παρατιθεμένων εἰκόνων καὶ γραφικῶν παραστάσεων.

Καὶ αἱ μὲν ἐν εἰκόνι 1 γραφικαὶ παραστάσεις δεικνύουσι τὸ περιεχόμενον, ἥτοι τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ ἰδέας, τῆς ἀνωτέρας ἠθικῆς συνειδήσεως τῶν ἐξετασθέντων, κατεσκευάσθησαν δ' ἐκ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας στήλης τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1 πίνακος.

Αἱ δ' ἐν εἰκόνι 2 δηλοῦσι τὴν ἐκ διδασκαλίας ἠθικὴν κρίσιν τῶν ὑποκειμένων, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἀνιχνεύσεως τῶν ἐλατηρίων, προῆλθον δ' ἐκ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας στήλης τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 2 πίνακος.

Αἱ δ' ἐν εἰκόνι 3 σημαίνουσι τὴν ἐξ αὐθορμησίας καὶ αὐτοτελείας ἠθικὴν κρίσιν τῶν ἐξετασθέντων, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἐλατηρίων, κατηρτίσθησαν δ' ἐκ τῆς τετάρτης καὶ τῆς πέμπτης στήλης τοῦ αὐτοῦ πίνακος 2.

Αἱ δ' ἐν εἰκόνι 4 ἐμφαίνουσι τὴν ἐκ διδασκαλίας ἠθικὴν κρίσιν τῶν ὑποκειμένων, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐπακολουθημάτων τῆς πράξεως, ἥτοι τῆς μὴ ἀποδόσεως τοῦ εὐρεθέντος, κατεσκευάσθησαν δ' ἐκ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας στήλης τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3 πίνακος.

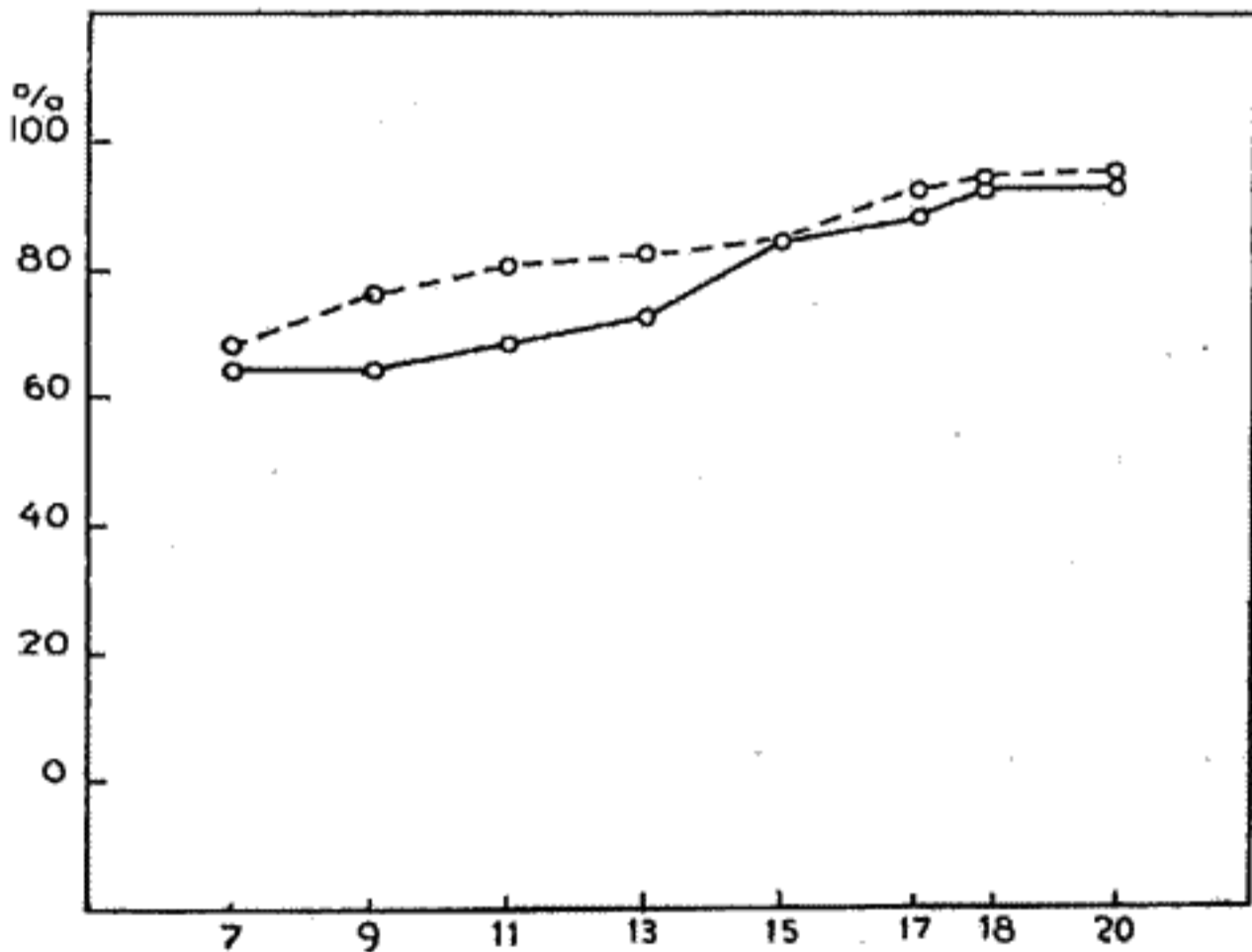
Αἱ δ' ἐν εἰκόνι 5 δεικνύουσι τὴν ἐξ αὐθορμησίας καὶ αὐτοτελείας ἠθικὴν κρίσιν τῶν ἐξετασθέντων, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἀνιχνεύσεως τῶν ἐπακολουθημάτων τῆς πράξεως, προῆλθον δ' ἐκ τῆς τετάρτης καὶ τῆς πέμπτης στήλης τοῦ αὐτοῦ πίνακος 3.

Αἱ δ' ἐν εἰκόνι 6 δηλοῦσι τὴν ἐκ διδασκαλίας ἠθικὴν κρίσιν τῶν ὑποκειμένων, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐλατηρίων ἅμα καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων, κατηρτίσθησαν δ' ἐκ τῆς ἑβδόμης καὶ τῆς ὀγδόης στήλης τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 4 πίνακος.

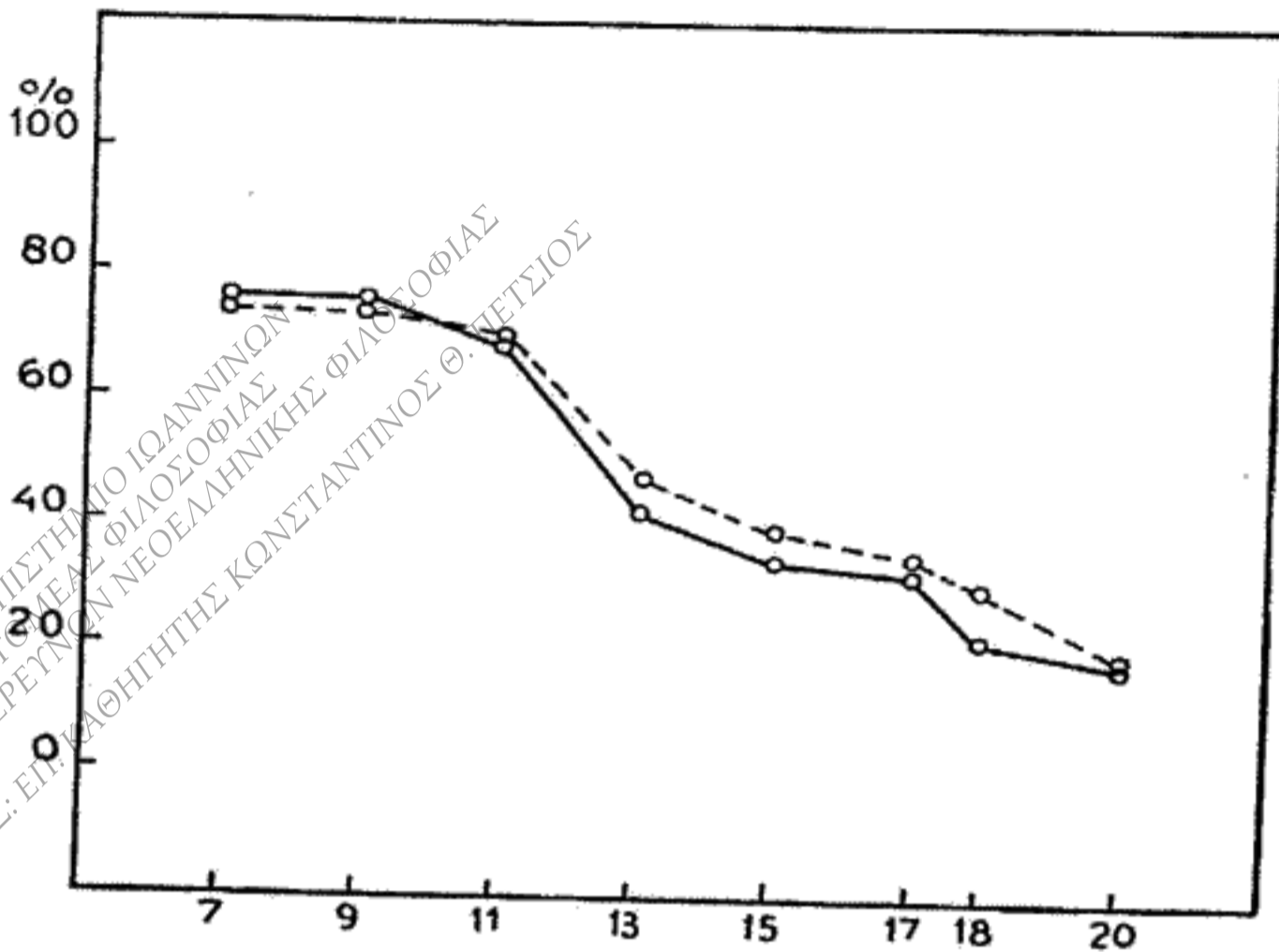
Αί δ' ἐν εἰκόνι 7 ἐμφαίνουνσι τὴν πορείαν τῆς ἑξ ἀϋθορμησίας καὶ αὐτοτελείας ἠθικῆς κρίσεως, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἀνιχνεύσεως τῶν ἐλατηρίων ἅμα καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων, κατεσκευάσθησαν δ' ἐκ τῆς ἑβδόμης καὶ τῆς ὀγδόης στήλης τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 5 πίνακος.

Αἱ δ' ἐν εἰκόνι 8 γραφικαὶ παραστάσεις δεικνύουσι τὸ περιεχόμενον τῆς κατωτέρας ἠθικῆς συνειδήσεως τῶν ἐξετασθέντων ὑποκειμένων, προῆλθον δ' ἐκ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας στήλης τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 6 πίνακος.

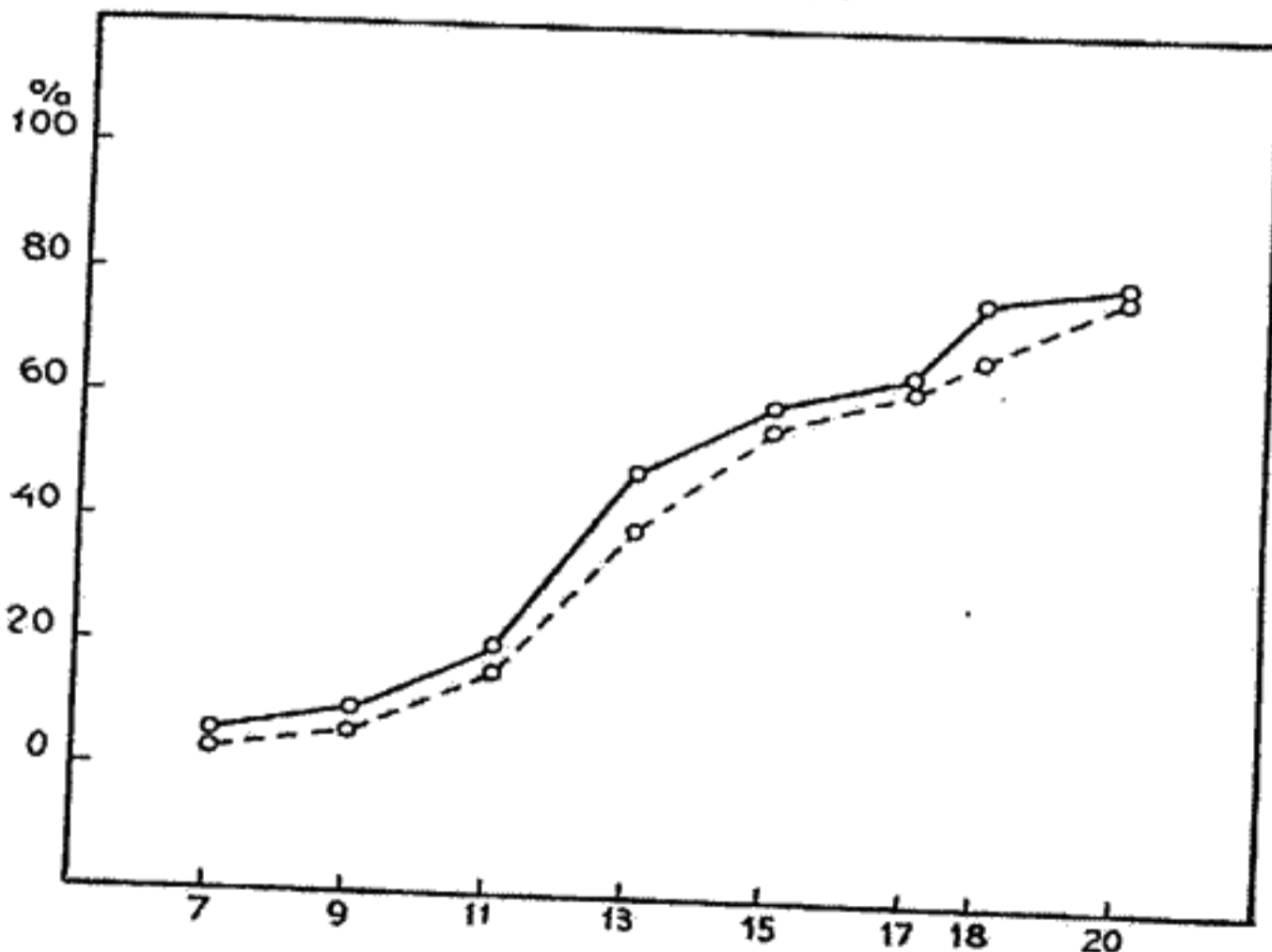
Αἱ δ' ἐν εἰκόνι 9 σημαίνουνσι τὴν κατωτέραν ἠθικὴν συνείδησιν, ὡς συνήχθη ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἐλατηρίων καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων: κατηρτίσθησαν δ' αἱ μὲν τῶν ἐλατηρίων ἐκ τῆς τετάρτης καὶ τῆς πέμπτης στήλης τοῦ αὐτοῦ πίνακος 6, αἱ δὲ τῶν ἐπακολουθημάτων ἐκ τῆς ἑβδόμης καὶ τῆς ὀγδόης στήλης τοῦ αὐτοῦ πίνακος.

Εἰκ. 1. Ἄνωτέρα ἠθικὴ συνείδησις. Περιεχόμενον.
— Ἄρρενα - - - Θήλεια

Είκ. 2. Άνωτέρα ήθικη συνείδησις.
Ήθικη κρίσις ἐκ διδασκαλίας. Ήλατήρια.
— Άρρενα --- Θήλεα

Είκ. 3. Άνωτέρα ήθικη συνείδησις.
Ήθικη κρίσις ἐξ αυθορμησίας και αυτοτελειας. Ήλατήρια,
— Άρρενα --- Θήλεα